

KARACAOĞLAN ŞİİRLERİNİN ETKİNLİK VE KALICILIĞININ SIRLARI

Sıtkı Soylu

Halk şairi, içinde yaşadığı çevre insanının, müşterek değer yargılarını, tercihlerini, coşku ve kederlerini terennüm eder.

Bu işlevini yerine getirirken de yöresel dili kullanması gayet doğaldır.

Din dışı şiirde insan ve doğa güzellemeleri, beşerî aşk terennümleri ile yeni bir çığır açan Karacaoğlan; yöresel dil özelliğini yani aşiret-yörük dil ve deyimlerini büyük bir ustalıklarla kullanmıştır.

Bu dilin, sanılanın aksine zenginlik ve üretkenlik özelliğini kendi ustalığı ile yoğuran Karacaoğlan, zaman içinde eskimeyecek dirilikte eserler vermiştir.

Toroslar'ın doğusundan batısına, İç Anadolu'dan Akdeniz sahillerini kucaklayan geniş bir alanda yaşayan aşiret-yörük Türkmen boy-larının, kendi kültür yapıları içinde özümseyerek geliştirdiği dilin, bütün özelliklerini, Karacaoğlan şiirlerinde bulmak mümkündür.

Güney bölgemizde yaşayan aşiret, köylü ve yörüklerin Karacaoğlan'a böylesine sahiplenmesinin en önemli nedenlerinden birisi, bu dil özelliğinden kaynaklanır.

Ve yine bundan dolayıdır ki, Karacaoğlan şiirlerinin hemen tamamı halk belleğinden bugünlere ulaşabilmiştir.

Bu yöresel dilin yapısındaki ve bugüne kadar pek açıklıkla vurgulanmayan bir özellik, yöresel sözcük ve deyimlerin büyük kısmının; ağırlık çeken hecelerden oluşması ve böylece özellikle şiir söylemeye gayet uygun olmasıdır.

Uyak yakalamakta, anlam zenginleştirmede şaire büyük kolaylık sağlayan bu özellik, şiirin melodik yapısını oluşturan çok önemli bir unsurdur.

Karacaoğlan'ın ustalığını, yöresel dilin bu özelliği ile birlikte düşünmek durumundayız.

Kendi dilini, deyişini, heyecanını böylesine ustalıkla yoğuran şairi, Anadolu halkı şiirleriyle birlikte bağrına basmış, onda bütününü kendini, bulmuştur.

Kalıcılığı burada aramak gerekir.
Bu yargıyı bazı örneklerle pekiştirmek istiyorum.

ULAM ULAM olmuş yatır YAZILAR
Ceran kovar GÖK boncuklu tazılar
Başı HIRIZMALI gelinlik kızlar Hani
yaylam deyip gider bir gelin.

Birbirine eklenmiş anlamındaki vurgulayıcı ULAM ULAM; düzlük, boş arazi anlamındaki YAZI gibi sözcükler yöresel dilin inceliklerini sergiler. Bir yandan anlam ufkunu genişletir, diğer yandan ağırlık çeken hecelerden oluştuğu için de şiirin melodik yapısını tamamlar.

Orta Toroslar'da Kayabaşı olarak tanımlanan bir uzun havadan örnek verelim.

Yağar yağmur IŞILAŞIR SAYLAĞI Eli
göçmüş BOZULAŞIR DAYLAĞI Taze
gelin koç yiğidin YAYLAĞI Çekip gider
yaylasına bir gelin.

Bu dörtlükte de, biraz önceki örnekte olduğu gibi; IŞILAŞMAK, SAYLAK, BOZULAŞMAK, DAYLAK gibi yöresel sözcükler şiiri bütünleyen, akıcılık kazandıran, anlam genişliği ve müzikalite veren unsurlardır.

Kozan dağları arasından giden yayla-sahil göç yolları, şiirin dilinde yöresel deyimle tanımlanmaktadır.

Avşar beğlerinde gördüm bir güzel
KOZANARASINDAN çeker göçünü.

Bazı metinlerde gördüğümüz KOZANDAĞLARINDAN deyimini bir yanlış anlamın sonucu olmalıdır.

Yöre halkının dilinde daha bir anlamlı ve geniş boyutlu olanı, verdiğimiz örnekteki gibi KOZANARASIDIR.

Bir başka şiiirden daha örnekleme yaparak, Karacaoğlan şiiirlerini benimsetip, belleklere kazıyan dil özelliğine bağlı, kalıcılık bölümünü bağlamak istiyorum.

GAVİL YERİ, ÖNEGÖRMEK, DONANMAK, İKRAR VERMEK, AHDİ AMAN, GARAZ ETMEK, DEVRANI DÖNMEK, ŞAFAĞIN BENDİ, USUL BOYLU gibi yöresel sözcük ve deyimlerden örölü bu şiiir, bu bölümün başında belirttiğimiz yöresel dilin özelliği ile Karacaoğlan'ın ustalığının kucaklaştığını gösteren güzel bir örnektir.

İlk akşamdan vardım GAVİL YERİNE
ÖNGEGÖRDÜM kömür gözüm gelmedi
Bilmem GAFLET bastı yattı uyudu
Bilmem o yar bize küstü gelmedi
* * *

Benim yarım gide gide DONANDI
İKRAR VERDİ cahil gönlüm inandı Ay
da geldi orta yeri dolandı Seherin
yelleri esti gelmedi
* # *

Unuttu mu AHDİ AMANI netti
Başın alıp GAYRI DİYARA gitti
Benim mecbur olduğumu farketti
Zalim GARAZ etti kaçtı gelmedi
* * *

Karacaoğlan der ki DEVRANIM döndü
Gönlüm yücedeydi ingine indi Seherin
yelleri ŞAFAĞIN BENDİ Hani USUL BOYLU
sunam gelmedi

Karacaoğlan'm bir başka özelliği şiiirlerinde bol bol deyişat kullanması, yılların deneyiminden geçmiş yaşam kurallarını, deyişat esprisi kalıbında şiiirlerine monte etmesidir.

Esasen deyişatların şiiirsel bir anlatımla ifade edilmesinin, kalıcılık sağlama kasdından kaynaklandığını söylemek, herhalde isabetli bir yorum olur.

Şiire yatkın Anadolu halkı; yüzyılların deneyiminden süzülerek biçimlenen sosyal kuralları, şiirin etkileyici ve kalıcı özelliğinden yararlanarak babadan oğula, anadan kıza, kuşaktan kuşağa taşınmasının sırrını bulmuş olmalıdır.

Bir ailede kadından, evlattan, attan, arıdan neler beklendiğinin çok çarpıcı örneğini vermek istiyorum.

Yağmur gönenine ekilen darıdan

Gündönümünden sonra oğul veren arıdan
Kocasından sonra kalkan garıdan, hayır gelmez.

Veya;

Islıkla su içen attan
Buyurmayla tutan evlâttan
Kocasından sonra kalkan avrattan, hayır gelmez.

Bunlar Anadolu yaşamının gerçeğinden bir kesittir. Ve kalıcılığını sağlamak için şiirsel bir anlatım yolu seçilmiştir.

Manilerimizin büyük bölümü de birer deyişat niteliğindedir.

Halk şairlerimizin birçoğu deyişatları bol bol kullanarak, bunların kalıcılığına katkıda bulunmuşlardır.

Taşeli şairlerinden Refik'in 87 dörtlükten oluşan bir destanı vardır. Bu destanda deyişatlar şiir bütünlüğü ve güzelliği içinde ifade edilir.

Karacaoğlan şiirlerinin tasnifi üzerine yaptığım bir deneme çalışmasında elliye aşkın deyişat tespit etmiştim.

Beş yüz kadar şiiri bulunan Karacaoğlan'ın, bu şiirler içinde elli civarında deyişatı kullanmış olması, halk şiirimizin işlevi açısından üzerinde durulmayı gerektirir.

Bu noktaya biraz daha açıklık getirmek için Karacaoğlan'ın yaşadığı, bir anlamda san'atını icra ettiği zeminlere değinmek istiyorum.

Halk şairlerimizin sanatını icra ettiği aşık kahveleri, ağa-beğ konağı, köy odası gibi zeminlerin yanında; yörük çadırları, çatmaları ve çardakları da vardır.

Karacaoğlan Őiirleri arasında daha çok rastladığımız ise, bu ikinci zeminler, yani çadırlar, çatmalar, çardaklardır.

Tek bir kapalı mekândan oluşan bu yerlerde, haremlik selâmlık uygulamasına imkân yoktur. Dolayısıyla kaç-göç dediğimiz olgu da yoktur.

Zaten çarşaf-peçe gibi unsurlar bu dünyanın yabancı olduğu şeylerdir.

Kadınli erkekli birlikte olmak, birlikte çalışmak, birlikte dinlenmek ve hatta birlikte eğlenmek durumundadırlar.

İşte bu yaşama biçimi içinde; bugünkü şehir yaşamında müstehcen saydığımız ifadeler, yaşamın normal bir gereği sayılır.

Aşiret kadını erkeği gibidir. Olmak zorundadır.

Çadıra veya çatmaya konuk geldiği zaman kadınli erkekli bir sohbet oluşur. Alaylar, taşlamalar, açık-saçık fıkralar, herhangi bir müstehcenlik endişesinin sıkıntısı çekilmeden söylenir, anlatılır.

Örneğin Karacaoğlan:

Kaşını yıkmış da yüzün şişirir Samranı
sarmanı manca pişirir Döşeği yaz
deyince çulu deşirir Alman kötü avradı
hörü de olsa

Karacaoğlan der ki mevlam yaradır
Çocuğunu varır ele beledir Kabını
yumaz da ite yaladır Alman kötü
avradı hörü de olsa,

derken, kendini sadece erkekler değil kadınlar da dinlemektedir.

Ama bu bir tariftir, öğüttür, tespittir. Herkes alacağı kadar ders alır ama, duygusal olarak alınganlık olmaz.

Yine bu zeminlerde Karacaoğlan kendi hayal dünyasında ürettiği, davetkâr bakışlı bir güzel için:

Seherde uğradım dostun köyüne Hoş
geldin sevdiğim in dedi bana Domurcuk
memesin verdi ağzıma Yorgunsun
sevdiğim em dedi bana, der.

Hatta daha da ileri gider:

Bir güzele selam verdim
Selâm almaz gülüp durur
Dedim yavrum sarılalım
Sen bilirsin deyip durur.

Şimdi bu dörtlüğün devamını okuyalım. Belki şu salonda tedirginlik yaratan ifadeler, aşiret çadırında tamamen samimi bir hava içinde dinlenir, gülünüp geçilir.

İbrişim kuşak kuşanır
Saçağı yere döşenir Uçkur
çözmeye üşenir Çöz
efendim deyip durur.

Söylenen ve dinlenen bu şiir için, rahat bir ortam vardır. Geleneksel ırz-namus kavramını incitecek, art niyet kokusu taşımayan; daha ziyade gülüp eğlenmeyi hedefleyen bu tür şiirlerin söylendiği zeminde, halk ozanlarında da gelenek halinde gördüğümüz bir işlevi daha vardır Karacaoğlan'ın.

Dinleyenlerin belleklerinde silinmez izler bırakacak beşerî kurallar, şiirin etkinliğiyle ortaya dökülür.

Ben değilim bunu kitap söyleyen İnip
aşkın deryasını boylayan Dilini
tutmayıp gıybet eyleyen Oruç tutup
beş vaktini kılmasın.

Halk şairi çevresine şiiri sevdirebilir, musikiyi sevdirebilir ve bunların geleneksel sürekliliğini sağlar.

Ama şiir ve musikinin etkinliği ile yoğurup verdiği başka şeyler de vardır.

Bunlar kalıcı bir nasihat şeklinde, şiirsel etkinlikle sunulan deyişatlarıdır.

Vefasızlıklar, ihanetler, haksızlıklar, töreye aykırı ahlâksızlıklar çok yalın biçimde vurgulanır.

Yoldaş olma yolu bilmez yolsuza
Komşu olma yolun bilmez densize
Meyil verme edepsiz arsıza Akıbet
ırzına halel getirir.

Belirttiğimiz gibi Karacaoğlan'da elliye yakın deyişat tespit etmiştik.

Bunların tamamını burada vermenin imkânı da , gereği de yok.

Verdiğimiz örneklerle Karacaoğlan'ın şiirlerindeki etkinlik ve kalıcılığı sağlayan unsurlardan bir kısmını sergilemeye çalıştık.

Sözlerimi bağlarken, zaman zaman Karacaoğlan'ın okuyup yazmasının olup, olmadığı yolundaki tartışmalara ışık tutması bakımından da, çok önemli gördüğüm üçyüz yıl gerilerden taşınıp gelen bir tavsiye dörtlüğünü takdim ediyorum.

Ehildir hüsnünü muhalif etme Mektebi
irfandan bir kadem gitme Sana dört
sözüm var sakın unutma Bir öğren, bir
öğret, bir oku, bir yaz.

Bu dörtlüğün de biraz önce açık saçık taşlamaların söylendiği bir çatma, çadır veya çardakta söylenmiş olduğunu belirtmek isterim.